

חיי עולם
שיחות על פרשת השבוע

הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזלץ)

תוכן העניינים

הקדמת העורך יג

פתח דבר טו

חומש בראשית

בראשית 3.

סיפורי בראשית עוסקים בשאלות היסוד של העולם • נשמות של קין ונשמות של הבל • זרעו של קין • יחס התורה לקידמה: "אשר ברא אֱלֹהִים לעשות" • מה עושים עם הידע ועם הכוח?

נח 13.

נח מתחיל בתור התקווה של העולם – "זה ינחמנו", וגומר כשיכור • בדירותו המהותית של הצדיק והשפעתה עליו • ההבדל בין נח לאברהם • הנכונות להיות לבר היא חלק מענייניו של הצדיק – "אחד היה אברהם".

לך-לך 23.

פרשת הישגיו של האדם – המאבקים והניסיונות • ניסיונותיו של אברהם דורשים ממנו לחתוך בבשר החי, ובעיקר ללכת ללא כתובת: "התהלך לפני".

33. וירא
הניסיונות – הכרעה לא ברורה ולא פשוטה בין טוב לרע • "בכל מאורך – בכל ממונך": דרישה שלעולם לא נגמרת • עקידת יצחק – למסור את המוסר • כשמסירות הנפש עבור הקב"ה דורשת לוותר אפילו על העולם הבא.
43. חיי שרה
שני מחזורים של חיים, חיים בסערה וחיים בשלווה • רצוא ושוב • מי שלא היה בעקדה – לא יכול אחר כך לחפור בארות.
53. תולדות
תולדות אברהם – יצחק • תפקידו של הדור השני – להמשיך, אך גם לשמור על התחדשות • מהותם של הפלשתים – לסתום את הבארות, ותפקידו של יצחק – לחפור את הבארות אשר חפר אביו.
63. ויצא
היצאה מהמוכר והסגור מאימת על הקיום הפנימי של האדם, ומעלה תביעות ודרישות כלפיו • מלאכי אֱלֹהִים עולים ויורדים בו – דיוקנו של מעלה מול דמותו של מטה • יוצא יעקב וחוזר ישראל; יוצא אדם בודד וחוזר עם.
73. וישלח
"תתן אמת ליעקב" – איזו מין אמת זו? על הפתלתלות של יעקב • אחיו אני ברמאות • הופעתה של האמת ב"עלמא דשיקרא" • טוב מאוד – זה יצר הרע": סטנדרטים גבוהים עלולים להביא לשבירה • "ואתם בני יעקב לא כליתם".
81. וישב
ביקש יעקב לישוב בשלווה – קפץ עליו רוגזו של עשו • עולם האמונה לא בנוי כדי להעניק שלווה נפש • להחליף את השאלות הקטנות בגדולות • רק למתים יש שלווה ומנוחה.
89. מקץ
לכל זמן, ועת לכל חפץ • הודיעני ה' קיצי • היחס בין הזמן הקצוב לדברים להתרחש לבין השתלשלות המאורעות הטבעית • הרים ובקעות במישורי הזמן • היום הרת עולם – ומה ייולד?

97. **ויגש**

יהודה ויוסף – דמויות שחורזות את ההיסטוריה • המהות היפה אך השבירה, מול זו שיודעת תמיד לקום מחדש • הפאר והנצח, צדיק ובעל תשובה • מחלוקת הלל ושמאי סופה להתקיים.

109. **ויחי**

ביקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה – על דברים שאי אפשר להלביש במילים • נבואת אחרית הימים של יעקב • גם בנבואה הכי מדויקת נשאר תמיד צד של "לישועתך קויתי ה".

חומש שמות

119. **שמות.**

מזכירים יציאת מצרים בכל יום • יציאת מצרים כתבנית הגלות והגאולה בכלל • גלות איננה רק מצב גיאוגרפי, אלא מהות פנימית • מתי מתחיל השעבוד? ההכרה בגלות מאפשרת את הגאולה.

127. **וארא**

הרשעים של סיפורי התורה • החרטות של פרעה – "רשעים מלאים חרטות" • מי שהתחרט ושנה – נעשה לו כהיתר • שבירת התחושה של "אני בסדר".

137. **בא.**

"קדש לי כל בכור" • הקשר והחיבה המיוחדת השמורים לחוויה ראשונית • "בכור בניך תתן לי" – לתת את הכוחות הראשונים לקב"ה.

143. **בשלח**

קריעת ים סוף קורעת את המציאות האטומה • "ראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל" • ניסיון מרה והמן – לחיות בתוך הטבע אחרי מציאות של ניסים.

149. **יתרו**

הצעתו של יתרו מול שאיפתו הבלתי מציאותית של משה שלא לעשות דרגות בתוך עם ישראל • "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" – התורה לא נמצאת אצל אף אחד בכיס.

157. משפטים.
ענייני פרשת משפטים כהמשך ישיר למתן תורה • החיים שלנו לא מתרחשים בבית המקדש, אלא בשדה ובכרם • התורה עוסקת בעיקר בפרטים היבשים המרכיבים את החיים.
165. תרומה.
"בתוכו" לא נאמר אלא "בתוכם" – המשמעות הפנימית של המשכן הפיזי • בניית המשכן באה מנרבת הלב ומשקפת את השותפים בה – איש לפי עניינו • בשביל לבנות משכן לקדושה, צריך נתניה מכל הסוגים.
171. תצוה.
המתח לפני תחילת השימוש במשכן • על הדיוק המופלג בפרטי בניית המשכן • המרכיב הפנימי של המשכן, ואיך לא להחמיץ את התכלית שלו.
177. כי תשא.
העגל נועד להחליף את משה רבנו • הצורך בממשות האלוהית טבוע בנפש האדם • השבר שמגיע לאחר הקדושה הגדולה, הגשמת העליונים וקידוש התחתונים • הצורך להלביש השגות גדולות במעשים • "אם יהיו חטאיכם כשנים, כשגל ילבינו".
187. ויקהל.
משמעות הסמיכות בין ציווי השבת לציווי המשכן • עבודה איננה דווקא מאמץ, ומנוחה איננה הפסקתו • מלאכת מחשבת אסרה תורה • הפסקת הפעילות כשלב ביצירה • דממת השבת.
195. פקודי.
מדוע בכלל צריך לבנות משכן? • ההבדל בין עבודה בממה לבין עבודת המשכן • המשכן מנקז רצונות של רבים ומגיע למעלה ומעבר לגבולות היחיד • הדחיפות בהקמת המשכן לאחר חטא העגל – כל התגלות גדולה צריכה מסגרת להפנמה.

חומש ויקרא

205. ויקרא.
ספר ויקרא – ספר הקדושה • הקדושה מקיפה גם את תחומי הסדר
החברתי והמוסר האנושי • המחויבות – "והייתם קדושים כי קדוש
אני" • מה בין קדושה לחכמה?
211. צו
על פיגול, נותר ושריפת הקורבנות • הפסוק מתנגד ל"זבח משפחה",
גם כאשר אלו במות לעבודת ה' • שבירת תחושת הנוחות העצמית
של האדם • מעשה הקורבנות כולל בתוכו מתח מהותי – "אש תמיד
תוקד על המזבח".
219. שמיני
האם יש טעם הגיוני לדיני המאכלות האסורים • בריאות הגוף או
הנפש? התורה איננה מדריך לדיאטה ולא לחיים טובים • מה עושים
עם אֱלוהים שאפשר תמיד להסביר אותם?
227. תזריע
הגדרתה הרפואית של הצרעת • אדם, איש, גבר, אנוש • הצרעת היא
נגע של אנשים גדולים • "אין אדם רואה נגע עצמו" • על סוגי נגעי
הצרעת – "פשה הנגע", "הבשר החי טמא הוא" • התיקון – "בדר
ישב מחוץ למחנה".
239. מצורע
החיים והטוב, המוות והרע – טומאה וטהרה • איך נוצרת טומאה?
מוות בהיקפים שונים • על טומאת נידה וטומאת יולדת • דרגת
הטומאה קשורה בדרגת המקבל.
247. אחרי מות
חטאם של בני אהרן • הבעיות של הקרובים לה' • שחיקה מחמת קרבה,
מכהנים עד ל"בני תורה" • "בקרובי אקדש" • שריפת נשמה – הגרעין
הפנימי מת, ורק החיצוניות נשארה.
255. קדושים
הקושי בחיי קדושה בתוך המציאות השוחקת • מבט של מעלה ומבט
של מטה • ההתדרדרות יכולה להתרחש ללא משים • מיליון הנמלים
של החיים.

265. אמור

על מומי המקדש ומומי הסנהדרין • המקדש הוא לא שטיבל, אלא מקום של פאר • "הבו לה' בני אלים"; הקב"ה רוצה אנשים שלמים • "מעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה' אֵלֹהֵיכֶם".

275. בהר

מה עניין שמיטה להר סיני • אפקעתא דמלכא – מיהו בעל הבית • השמיטה מול "כי ימוך" – שני צדדיה של העברות • "גרים ותושבים אתם עמדי", להיות פנסיונרים של הקב"ה • ממלכת כהנים; האחריות של הקב"ה כלפינו.

285. בחוקותי

התוכחה – "והלכתם עמי בקרי" • החוסר בהסקת מסקנות ממאורעות החיים • תמיד קל להאשים אחרים, ולא לקחת אחריות אישית • "אנחנו ואבותינו חטאנו" – תשובה עד השורש • "על מה אבדה הארץ?"

חומש במדבר

295. במדבר

לא כל אדם יכול להתמודד עם פירווק המשכן • "ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו" • שבירת הקודש בתחומי החיים השונים והיכולת להתמודד עמה • מהותו של לימוד תורה – קושיות ופירוכות • סותר על מנת לבנות.

305. נשא

בני גרשון, האנשים שבאמצע: לעבוד, ולמשא • יש להם את היומרה וההשגה, אך אין להם את היכולת • האופנים שואפים להיות שרפים, אך הם אלה שבסוף נושאים את המרכבה, ולכן זוכים לפרשה משלהם.

315. בהעלותך

אלדד ומידד; נביאים ללא רישיון • למי שייכת התורה? "מי יתן כל עם ה' נביאים" • מי שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש • "יהיו לך ולברך", או "לזרים איתך".

323. שלח־לך

המרגלים – "ראשי בני ישראל המה" • "ארץ אוכלת ישיביה היא" – הפחד והסכנה בחיים על האדמה • משה מייצג את המעלה של עולם החומר על עולם הרוח • תערובת של רוח וגשם.

331. קרח

מחלוקת קרח ועדתו – מרד של אנשים מכובדים • התגובה החריפה במיוחד של משה רבנו • קרח ועדתו מנסים למוטט את היסודות: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" • מחלוקת שאינה לשם שמים • מה מסתתר מאחורי הסיסמאות?

339. חקת

מדוע גם פרה אדומה וגם מיתת הצדיקים מכפרות? • "ממלא מקום אבותיו", לעומת אובדן ללא השלמה במיתת הצדיק • הפרדוקס שבמוות; טומאה וכפרה • מיתה, כמו לידה, היא נקודת מעבר בין העולמות.

349. בלק

בישראל לא קם "כמשה עזר" אבל באומות העולם קם, ומי הוא? בלעם • על מה הוכפש שמו של בלעם? • תלמידי בלעם ותלמידי אברהם אבינו • נביא וחלאה; ההפרדה בין ההשגות למעשים.

361. פנחס

"הנני נותן לו את בריתי שלום... תחת אשר קינא לא־לוהיו" • דמותו של הכהן בנויה על שילוב בין חסד לגבורה • שורשה של הקנאה לה' באהבתו, וכגודל האהבה גודל הבערה.

369. מטות

"ככל היוצא מפיו יעשה"; כוחו של הדיבור • קדושה שבאה מלמטה • כוח היצירה והחורבן • "כל הנודר כאילו בנה במה", אך למי נבנתה הבמה, ואילו קורבנות מועלים בה? • גם היום אפשר לבנות מזבח קטן לקדושה.

377. מסעי

המסעות – סיפור החיים הפנימי של עם ישראל • "מדבר העמים": על חוסר הוודאות שבנדידה • מתי נקבל את התשובות?

חומש דברים

385. דברים

"איכה אשא לבריי" – בדידותו של משה במשא האחריות • עם ישראל הוא "ראש קטן", עושה מה שצריך ותו לא • מה בין חכם לנבון? • השינוי הגדול בימי בית שני – "קיבלנו על עצמנו".

395. **ואתחנן**.
מהותה של עבודה זרה – ניתוק פרט אחד מתוך המכלול; "מפריד אלוף לא יראה מאורות" • הרצון להתמסרות שלמה עלול להשאיר אותנו רק עם קרעים • על שברי הלוחות נשאר כתוב: "תרצח", "תנאף", "תגזול".
405. **עקב**.
ערב הכניסה לארץ – העבר מטושטש, העתיד לוט בערפל • הכנות לחיים חדשים, חיים כדרכו של עולם • ההתבגרות של עם ישראל והפרידה ממושה ומהמדבר.
409. **ראה**.
ה"מקום הנבחר" הוא הקו המנחה של המצוות המופיעות בפרשה • "עם הארץ", ובכל זאת "עם השמים".
415. **שופטים**.
תמים תהיה עם ה' אֵלֹהֶיךָ – מיהו האיש התמים? • "נעשה ונשמע" • על ההבדל בין תמימות לחקירה • תמימות היא היכולת לקבל דברים • "הסכת ישראל" – קודם הס, ואחר כך כתת.
423. **כי תצא**.
ממונא או איסורא? • התורה איננה ספר רפואות, והיא מלאה סתירות • "כותו אתיכם לחרבות" • "עושה מידותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזירות" • לא לצמצם את התורה, "מעשה אֵלֹהִים" • התורה היא גשר לשמיים.
431. **כי תבוא**.
מדוע התורה לא משתמשת בלשון נקייה? • העולם הוא מקום של קללות יותר מאשר של ברכות • יציאה מחממה ללא הכנה עלולה ליצור משבר • אחרי ה"ארור" אפשר אולי לעמוד באתגר.
437. **ניצבים**.
מציאותה של התשובה ממלאת באופטימיות, לא הכל אבוד • "ובחרת בחיים למען תחיה" – העמדת הבחירה מלווה בשידול • חלק מן הבחירה הוא באופן ראיית הדברים • דרושה לפעמים התייגעות כדי להגיע לטעם החיים.

445. וילך
"ידעתי כי השחת תשחיתון" – למה משה חותם את הנאום שלו
בפסימיות שכזאת? • איך מתכוננים לנפילה? היכולת לשאת קשיים
• "חזק ואמץ מאוד" – לא לאבד את האומץ.
453. האזינו
שירותיו של משה – שירת הים ושירת האזינו • שירת האזינו היא שירה
של סיום תקופה ופתיחת תקופה, על האתגרים והקשיים החדשים
שבה • היתרון שבשירה – זיכרון לדורות.
459. וזאת הברכה
ברכת יעקב וברכת משה – ברכה לילדים מול ברכה לעם ישראל •
ההדגשה של שבטי יוסף קשורה להעברת המנהיגות ממשה ליהושע
• שבט לוי הופך מבן נזוף לשבט הנבחר – "ה' הוא נחלתו" • משה
איש הא-לוהים.

בראשית

בראשית

ספר בראשית – בעיות היסוד

כנגד פירוש רש"י הראשון והמפורסם, הרמב"ן טוען שהשאלה מדוע פתחה התורה בבראשית היא בעצם שאלה שאיננה במקום. נכון שאם בוחנים את כמות המצוות, הרבה מהן נמצאות בספר שמות, ספר ויקרא הוא עולם שלם של דינים, הפירוט הכי רחב מופיע בספר דברים, ואילו ספר בראשית לא שייך לכך; אולם מאידך – בספר הזה נמצאים כל יסודות האמונה שלנו; יש בו עיסוק אינטנסיבי בשאלות יסוד, והוא מלא בסיפורים על דמויות מופת שמעצבות את החיים שלנו. לאור כל זאת, ברור שלא ניתן היה להתחיל את התורה בלי לעסוק בכל הדברים הללו.

הסיפורים בספר בראשית הם סיפורים על "צדיקים", אך אין אלו סיפורי צדיקים מן הנוסח בו הדמויות, וגם הציורים שלהם – נראים כעשויים פלסטיק. בסיפורים כאלה, הדמויות באמת עשויות פלסטיק, מעין מעטפה ללא פרצוף פנימי, והסיבה לכך היא שאף פעם אין להן חסרונות. בספר בראשית, לעומת זאת, אין אדם אחד שמדברים עליו בסגנון כזה; לא מפני שכולם מעורבים בחטאים, אלא משום שהדברים אף פעם לא מתרחשים בצורה חלקה: אברהם, יצחק ויעקב – לכל אחד מהם העניינים שלו; יוסף והשבטים – גם אצלם הדברים לא פשוטים. ועם כל זאת, אלו הם הצדיקים, "עמודי העולם"

שלנו. ואכן, ארבעה מתוך שבעת הרועים – האבות הרוחניים של עם ישראל – הם דמויות מתוך ספר בראשית.

פרשת בראשית עצמה עוסקת במפורט בבעיות היסוד של החיים. כמעט כל בעיה חשובה נמצאת כאן – העלייה והירידה, הבריאה, מהות האדם ועוד. המקום היחיד בו יש איזושהו דיון בשאלות של החטא: מה זה חטא, ואיך זה חטא – הוא פרשת בראשית. הפרשה עוסקת גם בהיבטים אנושיים יותר של בעיות החיים: יחסים בין בני אדם, בין איש לאשתו, בין אב לבניו, מריבות בין אחים, ואפילו רצח. אלה הם אבני הבניין של החיים, ופרשתנו מלאה מהם.

נשמות קין

ספרי הסוד (שער הגלגולים, שער לא ואילך) עוסקים רבות בחלוקה כללית בין שני סוגי נשמות: נשמות מבחינת הבל – אשר ממשיכות דרך זרעו של שת (שם כט), ונשמות מבחינת קין. החלוקה הזאת איננה חלוקה בין נשמות רעות לנשמות טובות, שכן באותם ספרים ישנה רשימה של רבים מגדולי הדורות עליהם נאמר שנשמתם היא מבחינת קין. החלוקה היא יותר חלוקה של אופי: הנשמות מבחינת הבל הן נשמות סימפטיות יותר, נקיות יותר, ואילו הנשמות מבחינת קין הן נשמות חזקות יותר ובעלות כוח יצירה גדול יותר.

דברים אלו ניכרים גם כאשר מתבוננים בתיאורים המופיעים בתורה על בניו של אדם הראשון, קין ושת, וצאצאיהם. קין זכור בעיקר בשל הריגת אחיו (שאוּלִי בכלל הייתה בטעות), אולם מסופר עליו גם דבר נוסף: הוא האיש הראשון שבנה משהו, הוא בנה עיר. אדם הראשון האריך ימים, והיה חכם בכל החכמות – אבל קין הוא זה שבנה את העיר הראשונה. כאשר מסתכלים בפרשה על בני למך, נכדיו של קין, רואים שהם אלו העוסקים ביצירה ובהתפתחות: האחד הוא רועה, ולא סתם רועה אלא "אבי יושב אהל ומקנה", האחר הוא זה שמתחיל את המוזיקה – "אבי כל תפש פנור ועוגב" והשלישי הוא זה שיוצר את הנשק – "לוטש כל חרש נחושת וברזל". נראה, שבצד

מסוים יש בכני קין כוח יצירה שאיננו מוצאים כיוצא בו אצל בני שת. קין, בהקשר זה, מזכיר את מה שאומר יעקב על ראובן בכורו: "יתר שאת ויתר עז" (בראשית מט, ג); ה"יתר שאת", הוא גם זה היוצר דברים חדשים. אין זו תכונה שמקבלת בהכרח ביטוי חיובי, שהרי קין הוא גם הרוצח הראשון; אך עם כל זאת – הוא היצירה הראשונה של האדם, בנו הבכור של אדם הראשון, האיש עליו נאמר "קניתי איש את ה'". כשחזה אומרת את המשפט הזה, היא למעשה אומרת, בהשתאות: "אני יצרתי בן אדם בשותפות עם הקב"ה".

על בני שת איננו יודעים הרבה, ואפילו מה שנאמר עליהם איננו ברור. על אחד מבניו, אנוש, נאמר: "אז הוחל לקרוא בשם ה'" – וכלל לא ברור האם מדובר בעניין שלילי או חיובי. על צאצא אחר שלו, חנוך, נאמר: "ואיננו כי לקח אותו אֱלֹהִים" – וגם כאן חלוקים המדרשים בשאלה מדוע לקח אותו אֱלֹהִים; מדרש אחד אומר שהוא לקח אותו כדי שלא יתקלקל (בראשית רבה ה, כד), במדרש אחר נאמר שחנוך הפך להיות המלאך מטטרון (בראשית רבתי ה, כד), ובמקום אחר כתוב שהוא שר העולם (תוספות חולין ס, א). לפי הנראה בפשטות, האנושות ממשיכה דרך זרעו של שת, נח, שכן זרעו של קין נכרת במבול. אלא שאין הדברים כה פשוטים. על נעמה, בתו של למך, נאמר (זוהר בראשית א, יד) שהיא הייתה אימם של השדים, אך על פי דעה אחרת (בראשית רבה כג, ג) היא הייתה אשתו של נח. ואם אכן כך הם הדברים, משמעות הדבר היא שזרעו של קין בעצם לא כלה: לאחר המבול נשארו סך הכול שני אנשים שמהם התחיל העולם מחדש: נח – מבני שת, ואשתו – מבני קין. זרעו של קין ממשיך אם כן, בדיוק כמו זרעו של שת, דבר המסביר חלק מן הטבע וההתנהגות של בני האדם.

ברא אֱלֹהִים לעשות

מהותו של קין היא בעצם אחד הצדדים של מהותנו כבני אדם. מה צריך לעשות בן אדם בעולם? בפשטות, כפי שנראה גם מלשון הכתוב

"ואדם אין להשקות את האדמה", תפקידו הוא "לעבדה ולשמרה". האדם מופקד על קיום העולם; הוא צריך להיות זה שמשקה את העצים ושומר ששום דבר לא ייזק.

אולם בוודאי שתפקידו של האדם איננו מסתכם בלהיות אב הבית של גן-עדן, להכריג בורג או לנקות פה ושם. על האדם מוטלת משימה גדולה יותר: "אשר ברא אֱלֹהִים לעשות" – האדם נברא לעשייה, ולא רק לשימור המצב הקיים. אמנם בסיום מעשה הבריאה נאמר "וירא אֱלֹהִים את כל אשר עשה והנה טוב מאד": האדמה היא "טוב", העצים הם "טוב", המאורות הם "טוב", אבל אין פירושו של דבר שהכל מושלם; כשהקב"ה בורא את העולם, הוא משאיר את הדברים בכוונה תחילה באופן הדורש השלמה. הוא כביכול אומר: 'תראו, עשיתי את התבנית, אבל השארתי לכם כל מיני דברים להשלים'. כאן נכנסת הדרישה מן האדם לעשות, להיות שותף כביכול במעשה בראשית, וזהו חלק ממהותנו כבני אדם. האדם, במהותו ובטבעו, פועל במציאות באופן משמעותי, ולא רק בתחזוקה שלה; הוא גם אמור לשנות אותה לטובה. העובדה שהאדם מסוגל לכך, מראה שהוא גם נדרש לזה.

היו בנושא הזה מחלוקות שנמשכו עד הדור האחרון; העניין מתחיל כבר מן השאלה של ברית המילה; הויכוח המפורסם בין טורנוסרופוס לרבי עקיבא (תנחומא תזריע ה), הרי עומד על השאלה הזאת בדיוק: איזו רשות יש לי לקחת איבר שאדם נולד איתו ולחתוך לו אותו? רבי עקיבא טוען שגם את האדמה האדם הרי לא משאיר כפי שהיא. הוא חורש אותה, זורע בה, ומתערב כל הזמן במעשיו של הקב"ה. חרישה וזריעה לא נעשות רק על מנת לשמור על האדמה; בין אם עובדים בתוכה באופן אורגני יותר או פחות – הן כל הזמן משנות אותה. האדם באופן תמידי משנה את הסדר, משפר את הטבע – וכך ראוי לו לעשות.

אותה שאלה מהותית עולה בהקשרים רבים. היו רבים שטענו

ששימוש ברופאים הוא סוג של כפירה; הקב"ה גזר על מישהו שיהיה חולה, ואתה מתערב ומנסה לרפא אותו? הקב"ה גזר על מישהו שיהיה עני, איך אתה מעיז להתערב במעשיו? והתשובה היא, שלמרות ש"ככה זה בטבע" אין זה מחייב שכך צריך המצב להישאר. לאדם יש רשות, וגם דרישה – להתערב בתוך הדברים.

אפילו רבי נחמן מברסלב, שהתבטא בחריפות ואמר (שיחות הר"ן נ) שכשמלאך המוות הבין שהוא לא יכול להרוג את כל האנשים לבדו הוא לקח את הרופאים שיעשו זאת בשבילו – לא התנגד לרפואה כשלעצמה. הוא עצמו טען בשעתו, שאב שלא מחסן את בנו נגד אבעבועות הוא רוצח. כנראה שהתנגדותו לרופאים לא הייתה מתוך תפיסה שאסור להתערב במעשי הקב"ה, אלא אולי מתוך חשד עמוק, שנבע מהידע המקיף שלו, לא רק בענייני העולמות העליונים אלא גם בדברים אחרים; בחשדנות הזו, מבחינה מסוימת, הוא באמת צדק.

כאשר הפסוק אומר "אשר ברא אֱלֹהִים לעשות", הכוונה היא שהעולם מלא בדברים שאינם בנויים בשלמות, וכפי שאומר זאת המדרש (פסיקתא רבתי כג): "כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון". תמיד ניתן לשאול אם החלקים הדרושים תיקון הם תוצאה של פגם בכריאה או שהם נובעים מחטאי בני האדם, אולם אחרי שהקוץ והדרדר כבר ישנם, מאיזו סיבה שלא תהיה – אנו לא אמורים להישאר איתם. אנו נלחמים בהם, משמידים אותם ומנסים לגדל באדמה דברים אחרים.

כל העניינים האלה אמנם לא מופיעים כדיונים מפורשים בפרשת בראשית, אבל הם נמצאים ברקע של כל הסיפורים על בני קין. חרישת נחושת וברזל היא לקיחת הטבע הגולמי ושינוי מקיף שלו, מעשה משמעותי בהרבה מן השימוש שבעל חיים עושה בידיו; ייצור ברזל ונחושת הוא תהליך בעל שלבים רבים, ואדם שהגיע לכך – ימשיך הלאה גם לפלדה ולא לומיניום. דברים אלה אינם רק בתחומים

השימושיים-טכניים כגון חפירה, חיתוך או סיתות; גם בתחומי הרוח האדם פועל בתוך העולם ומקדם אותו לתיקון. אדם יכול לשיר בקולו בלבד, אבל להיות "תפש כנור ועוגב", זה להשתמש בעולם לפיתוח הצדדים שמעבר לקיום הבסיסי שלו.

היחס לקידמה

בנושא זה יש צד משמעותי נוסף, והוא שאלת ההתייחסות לשינויים שקורים בעולם. בין אם נרצה ובין אם לאו, הקידמה מפעפעת כל הזמן בתוך העולם – בדברים הפשוטים, וגם בדברים המורכבים יותר. יש נוסח שאומרים בשמו של החת"ם סופר – "חדש אסור מן התורה", ובאמת, יש הרבה יהודים שמנסים ללכת עם זה. אלא שבסופו של דבר, עם כל ההתנגדויות לחידוש, בולטת העובדה שהיהודים, אפילו מן הזרם השמרני ביותר, לא לוקחים זאת רחוק כמו גויים מסוימים, וזו נקודת הבדל עקרונית. ישנם הרי גם לא-יהודים שחושבים שחדש אסור; האימיש בארה"ב, למשל, שמתלבשים ממש כמו חרדים – כובעים שחורים ובגדים שחורים; הם כמעט ולא משתמשים בטכנולוגיה, לא נוסעים במכוניות, לא משתמשים בכלים מכאניים, עובדים את האדמה, בונים בתים בעצמם – הכול בנוסח הישן – מדוע? מפני שהם חושבים שכל החדשות האלה הן מן השטן; היו גם כאלה שהתנגדו למטוסים, הם אמרו: אם הקב"ה היה רוצה שבני אדם יעופו, הוא היה עושה להם כנפיים. זה הרי נימוק מצוין, אבל לא שמעתי על מישהו לא מהעדה החרדית ולא מנטורי קרתא שלא מוכן לטוס בגלל זה. יהודים לא עושים זאת באופן כזה. מדוע? משום שהמבנה הגדול אצלנו הוא, שגם אלו שאינם יוצרים דברים, משתמשים בהם. על חשמל בשבת אפשר להתדיין מכל מיני צדדים, אבל לגבי חשמל כשלעצמו, בימות החול, אין אף אחד שמערער. אין זה מחויב המציאות שאדם ירא שמים יפחד מהדברים החדשים, וירגיש שעליו להילחם בהם ולמחות נגדם; להפך, התפיסה אצלנו היא שאם "ברא אֱלֹהִים לעשות" – הרי שכנראה עלי לשכלל

את מעשה אֱלֹהֵינוּ ולשפר אותו, זהו תפקידי בעולם. הקב"ה אומר בכך: "אני גמרת את העבודה" – עכשיו קדימה, תעבדו אתם. אם מישהו רוצה לחיות בעולם שאין בו בעיות, יש מקומות כמו בתי משוגעים, שבנויים לאנשים כאלה. אבל אם אדם לא רוצה להגיע לשם, הרי שהחיים מלאים בבעיות, וזהו חלק מהותי ומוכנה בתוכם. זו לא רק בעיה מקומית של האם ללבוש חגורות מעור או מה עושים כשיורד גשם, זאת בעיה של גישה: מה אנחנו עושים עם כל הדברים שדורשים התייחסות ותיקון? לאדם הראשון נאמר: "קוץ ודרדר תצמיח לך", ובאמת, אדם זרע באדמה, ויוצאים לו קוצים ודרדרים, והוא צריך תמיד לשאול את עצמו: מה אני עושה איתם? זו שאלה מהותית שלא קשורה בתנאים חיצוניים, וגם לא ביתרונות השונים של אנשים, אלא רק במה שאנשים רוצים ומחליטים לעשות.

יראתו קודמת לחכמתו

בימינו, כאשר היכולת והכלים שניתנו ביד האדם הם לאין ערוך ממה שהיו בעבר, השאלה בדבר ניצולם הולכת ומחריפה. נמצאים בידינו כעת כלים שלא שערום אבותינו; פעם, לדוגמא, אי אפשר היה לצפות מכל אדם שידע בעל פה אלפי ספרים, והיום יש כלים שמאפשרים זאת, ועוד הרבה דברים אחרים. ההתקדמות הזו רק מדגישה את הדרישה והרחיפה: צריך לעשות משהו עם הדברים, צריך לנצל אותם עד תומם.

אלא שכאן גם נכנס צד אחר של הקידמה וההתפתחות: הרבה מן הדברים הנוראיים שיש בעולם הם תוצאות של טכנולוגיה; לא מפני שהכלי בעצמו הוא כזה, אלא מפני שעשו בו שימוש מקולקל. היום לכולם יש יותר זמן, אבל לא תמיד עושים איתו דברים טובים; יש המון דברים שפעם אי אפשר היה ליצור, והיום הם אפשריים. אבל מה אנחנו עושים עם כל האפשרויות הללו? האם אנחנו עושים איתן דברים טובים יותר, או שמא מנצלים אותן לרעה? כיוצא בזה, מישהו פעם דרש את הפסוק (דברים לב, יח) "צור

ילדך תשי ותשכח אל מחוללך", כך: הצור, הקב"ה, ברא אותך עם כוח שכחה, כדי שלא תזכור כל מה שעובר עליך. ישנם ייסורים, כאבים וצרות, וכדי שכל זה לא יכביד עלינו, הקב"ה ברא בנו את הכוח לשכוח. מה עשו בני האדם? "ותשכח אל מחוללך". הוא ברא אותך עם היכולת לשכוח דברים שאתה לא צריך לזכור, ובמקום זה אתה שוכח אותו בעצמו.

חז"ל אומרים (סנהדרין קז, א) על דוד ובת שבע: "ראויה הייתה לדוד... אלא שאכלה פגה" – והדברים נאמרו גם על עץ הדעת לאדם הראשון. הוא לקח לפני שנתנו לו, לפני שהגיע הזמן, כמו תאנה לא בשלה. בתיאור הזה של חז"ל העץ אכן היה מיועד לאדם, אך האיסור לאכול ממנו היה מפני שטרם הגיעה העת: או שהאדם לא היה מוכן, או שהפרי לא היה בשל. ההנחה היא שהיה סדר לעולם, היה תכנון איך צריכים הדברים לקרות, והוא השתבש. יש דברים מסוימים, בין אם זו אינפורמציה או דברים אחרים, שעם הגיל אפשר לקבל אותם בלי לגרום לנזקים מיוחדים, ובגיל אחר הם יכולים להזיק.

מצד זה, שאלת החיים שלנו היום היא, שמא העולם רץ מהר מדי? אולי הוא מתקדם מעבר למידותיו? הרי היום יש בידי המין האנושי המון כוח, בעיקר יכולת להשחית, דבר שבדורות ראשונים היה קשה לעשות בסדר גודל מיוחד ללא טכנולוגיה. האם כעת לבני האדם יש יותר כוח משהם זקוקים לו או יכולים להתמודד איתו? האם הכוח שבידי בני האדם לא רב על התבונה שלהם לדעת איך להשתמש בו? האם יכול להיות שאנחנו אוכלים את פרי עץ הדעת בזמן שהוא עדיין "פגה"?

המשנה בפרקי אבות (ג, יז) מדברת בביקורת על אותו אדם ש"חכמתו מרובה ממעשיו", וזה עומד על אותה נקודה בדיוק. אין זו שלילה של החכמה, אך כדי שהיא לא תהיה לאדם בבחינה של סם המוות הוא צריך תמיד ליישם אותה. אמנם מצד אחד, כל כמה שאדם פועל – זה לא מספיק, וצריך תמיד להתקדם ולהשתלם; כפי

שמדריכה הגמרא (כתובות נ, א) את מלמדי התינוקות שכבר אחרי גיל שש "ספי ליה כתורא", "האבס אותו כשור" – להכניס כמה שרק נכנס. ויחד עם זאת, צריך אדם שיראתו תהא קודמת לחכמתו, שתעמוד ביחס נכון ליכולתו להשתמש בה.